

Miért haragszunk? – Prepozíciók angol dühkifejezésekben

Csillag Andrea

Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen

Bevezetés

A kognitív nyelvészeti érzelmekutatások a düh/harag nyelvének kutatásával kezdődtek (Kövecses 1990, Lakoff 1987, Kövecses 1986). A vizsgálatokban (amerikai) angol nyelvi példákat elemeztek a kutatók, és a beazonosított metaforák és metonímiák, valamint a kapcsolódó fogalmak és a düh forgatókönyvének leírásával feltárták a düh fogalmát (Kövecses 2000, 1990). A későbbiekben számos más nyelv dühfogalmának vizsgálata is megtörtént, illetve készültek összehasonlító elemzések is, melyek két vagy több nyelv dühfogalmának hasonlóságait és különbségeit rögzítik (pl. Ogarkova–Soriano 2014; Deignan–Potter 2004; Soriano 2003; Wierzbicka 1999; Yu 1995).

A düh és más érzelmek nyelvének kutatása a vizsgált érzelmet leíró mondatok elemzését jelenti, és nem foglalja magába a kifejezéseket alkotó nyelvi elemek vizsgálatát. Ez a kutatás arra irányul, hogy megvizsgálja az angol dühkifejezésekben fellelhető prepozíciókat, és feltárja, azok hogyan járulnak hozzá a dühkifejezések jelentéséhez.

A jelen tanulmány¹ célja, hogy áttekintse három kiválasztott prepozíció (*about, at, with*) jelentését, és megvizsgálja, hogy a dühélmény milyen aspektusait írják le a velük alkotott kifejezések az angol nyelvben.

1. Düh – pszichológiai és kognitív nyelvészeti szempontból

A düh (a harag intenzívebb formája) heves érzelmi reakció, mely akkor jön létre, amikor valami miatt megsértődünk, valaki nem a várakozásainknak megfelelően bánik velünk, vagy valamilyen tevékenységünkben akadályoztatva vagyunk. Ha a rossz érzésünk felfokozódik, vágyat érezhetünk, hogy visszavágjunk annak, akit felelőssé teszünk a haragunk/dühünk kialakulásáért. Az érzelmet bizonyos jellemző arckifejezések és viselkedések kísérik, pl. összevont szemöldök, szúrós tekintet, keményre húzott ajkak, emelkedett vérnyomás, szapora szívverés, kiabálás, hadonászás, esetleg agresszív fellépés. A dühöt kísérő reakciók, különösen az arckifejezések nagyon hasonlóak a világ minden kultúrájában, ezért is tekintjük a dühöt az egyik univerzális alapérzelemnek (Ekman 1992, 1970).

Pszichológiai kutatások bizonyítják, hogy a haragnak számos fokozata van, Ekman (2024) a legkevésbé intenzívnek az *frustration*-t [csalódottság], legintenzívebbnek a *fury*-t [düh] jelöli meg, és hangsúlyozza annak fontosságát, hogy szabályozni tudjuk a haragunkat, még mielőtt dühvé válna, és kontrollt veszítve esetleg tettelesen reagálnák egy dühöt keltő szituációban, és sérülést okoznánk. A düh szabályozásával foglalkoznak például Biassoni és mtsai (2016) is. A kutatók szimulált „bosszantó” közlekedési helyzetekben (pl. torlódás, útakadályok, szabálytalan vezetői viselkedés) vizsgálták autóvezetők dühreakcióit, és azt találták, hogy a bosszantó szituációk kognitív újraértékelése után a vizsgált személyek kevésbé hevesen élték meg a bosszankodásukat vagy haragjukat, aminek következtében kevesebb szót követtek el maguk is közlekedési kihágásokat, és kisebb számban használtak szitokszavakat, mint azok a vezetők, akik semmilyen érzelmszabályozási technikát nem alkalmaztak.

Ogarkova és Soriano (2014) az angolban, az oroszban és a spanyolban vizsgálják a düh fogalmát. Megállapítják (egyebek mellett), hogy a *cold anger* [hideg harag] és a *hot anger* [forró harag] közti különbség nem a megélt érzelmek intenzitásában van, hanem az érzelmek szabályozásában, azaz a *cold anger* is lehet igen intenzív, de az érzelmet átélő személy kontroll

¹ A tanulmány elkészítését a DRHE kutatási pályázata támogatta.

alatt tudja tartani a reakcióit. A három nyelv dühkifejezéseinek vizsgálata alapján Ogarkova és Soriano arra az eredményre jutnak, hogy az oroszban és a spanyolban gazdagabb kifejezésincs és több konceptuális metafora van a düh (társadalmi) veszélyességére és az érzelm szabályozására vonatkozóan, mint az angolban. Kimutatják, hogy az orosz és spanyol nyelvű kultúrákban a dühöt negatívabban és veszélyesebbnek értékelik, mint az angol nyelvű kultúrákban, így az előbbieken a düh kimutatása társadalmilag kevésbé elfogadott.

Fontos megjegyezni azonban, hogy a dühöt az angol nyelvű kultúrákban is negatív érzelmenek tekintik, mely akár veszélyes is lehet. Ezt támasztja alá, hogy a düh metaforái között központi szerepet kapnak a következők: „A düh a testtartályban nyomás alatt lévő folyadék/forró folyadék/tűz/természeti erő/őrültség/betegség/veszélyes állat” (Kövecses 2024, 2000, 1990; Esenova 2011; Soriano 2003). Másfelől a düh metonímiái az érzelmet kísérő fiziológiai változások egész láncolatát ragadják meg, ezáltal leírják az érzelm fokozódásának kialakulását is: „A testhő, a belső nyomás, az arc és nyak pirossága, az izgatottság stb. a düh helyett áll” (Kövecses 1990: 52). Összegezve: a metaforák és a metonímiák egyaránt bizonyítják, hogy a dühre az angolajkúak is úgy gondolnak, mint egy potenciálisan veszélyes érzelmi reakcióra. Végezetül érdemes megjegyezni, hogy a dühreakció akkor válhat veszélyessé, amikor az érzelmet átélő személy nem tudja kontrollálni a cselekedeteit, és agresszív viselkedésre ragadtatja magát, mellyel sérülést vagy kárt okoz annak a személynek, akit felelőssé tesz a dühét kiváltó eseményért/cselekedetért. Ez tehát azt jelenti, hogy a düh forgatókönyvének (Kövecses 1990: 67–68) minden fázisa megvalósul. A fázisok időrendi sorrendben és ok-okozati összefüggésben követik egymást: 1. sérelmes/sértő esemény, 2. a harag/düh kialakulása, 3. kísérlet a harag/düh kontroll alatt tartására, 4. a kontroll elvesztése, 5. megtorlás.

2. A kutatás

Az angol dühkifejezésekben használt prepozíciók vizsgálatához két egynyelvű szótárból (Hornby 1989; McIntosh et al. 2009) gyűjtöttem korpuszt. A korpuszban 230 mondat szerepel, melyek 29 dühvel kapcsolatos terminus (*aggrieved, angry, anger, annoyed, bitter, cross, enraged, exasperated, exasperation, frenzy, fume, fuming, furious, fury, indignant, indignation, infuriated, irritated, irritation, mad, offended, outrage, outraged, rage, resentful, resentment, seething, steamed up, wrath*) egyikét és 14 prepozíció (*about, against, at, by, for, in, into, of, off, on, over, to, towards/toward, with*) egyikét tartalmazzák. Minden példa konvencionális kifejezés, melyeket a lexikai módszerrel (Kövecses 2015) elemeztem.

Jelen tanulmányban az *about*, *at* és *with* prepozíciókat tartalmazó példamondatokat vizsgálom meg, mivel a korpuszban ezek szerepelnek a legnagyobb számban: az *about* 15, az *at* 42, míg a *with* 61 különböző kifejezésben. Feltételezésem szerint a három prepozíció metaforikus jelentésekkel bír az angol dühkifejezésekben, és a dühreakciók különböző részleteit fogalmazzák meg. A továbbiakban az alábbi kérdéseket kívánom megválaszolni: (a) Mi az *about*, *at* és *with* alapjelentése? (b) Milyen jelentéssel bír a három prepozíció az angol dühkifejezésekben? (c) Milyen összefüggés van a használt prepozíciók és a prepozíciók bővítményében megfogalmazottak között?

3. *About, at* és *with* angol dühkifejezésekben

Az *about, at* és *with* prepozíciók térbeli jelentéssel bírnak, tárgyak és emberek egymáshoz viszonyított elhelyezkedését jelölik. Az *about* eredeti alapjelentése 'körül', azonban ez a jelentés mára szinte teljesen elhalványult, azonban még néhány kifejezésben tetten érhető, pl. *bring sth about* [létrehoz vmit] (Lindstromberg 2010: 133). Amint azt Quirk és mtsai (1985: 681) megállapítják, az *about* jelentése meglehetősen homályos: 'valaminek a területén' vagy 'valaminek a belsejében különböző helyeken', pl. *The kids were sitting about the classroom* [A gyerekek a tanteremben üldögéltek]. A mai nyelvhasználatban az *about* jelentése '-ról/ről', amikor arról beszélünk, hogy egy szöveg, egy film stb. miről szól, pl. *Sarah spoke about butterflies* [Sarah a pillangókról beszélt]. Lindstromberg ezt a jelentést „topic marker”-nek nevezi, Quirk és mtsai pedig a téma megjelölésére szolgáló előljárószóként azonosítják, melyet informális helyzetekben használunk.

A korpuszban az *about* bővítményeként különböző dolgok állnak, pl.:

- (1) He is very angry about the delay. [Nagyon mérges a késés miatt.]
- (2) Don't get mad about the broken window. [Ne bosszankodj a betört ablak miatt!]
- (3) Calm down! It's nothing to get steamed up about! [Nyugi! Nincs semmi ok felfortyanni/dühbe gurulni!] (get steamed up = begőzöl, felmegy benne a pumpa)
- (4) She was still quietly fuming about Peter's remarks. [Még mindig füstölgött Péter megjegyzései miatt.]
- (5) Maggie was filled with resentment about her treatment. [Maggie-t harag/bosszúság töltötte el az őt ért bánásmód miatt.]

Az (1-5) példamondatból látható, hogy az *about* után álló kifejezések a mondatban szereplő alany haragjának/dühének okát jelölik, melyek lehetnek negatívan értékelt konkrét dolgok (betört ablak), de elvont fogalmakkal jelölt kellemetlen események (késés) vagy rosszul eső jelenségek (bánásmód). Az *about* nyilvánvalóan nem értelmezhető szó szerint téri jelentésben (valami 'körül', 'közelében') vagy a téma megjelölésének eszközeként (topic markerként). Ugyanakkor átvitt, metaforikus értelemben az érzelmet kiváltó dolog, esemény az érzelmet átélő személy „közelében” van, és számára „témát ad”, hiszen ő arra mint kiváltó okra reagál az érzellemmel.

Észrevehetjük azt is, hogy míg az (1-2) példa az *angry* és *mad* melléknevek használatával megnevezi az érzelmet, addig a (3-4) példa fiziológiai reakciókat fogalmaz meg a *get steamed up* és a *fume* igék használatával, és egyidejűleg aktiválja „A düh hő/folyadék hője” metaforát, ill. „a testhő/a belső nyomás a düh helyett áll” metonímiát. Az (5) mondatban a *be filled with resentment* kifejezés aktiválja a „düh (a testtartályban lévő) folyadék” metaforát. Tehát az első két mondatban az érzelm leírása szó szerinti kifejezésként értelmezhető, míg a második háromban metaforikus, ill. metonimikus kifejezésként úgy, hogy az *about* + bővítmény mind az öt mondatban az okot jelöli, metaforikus értelemben azt a „közelben lévő” témát, melyre az érzelmet átélő személy reagál. (Az (1-5) példák a düh prototipikus forгатókönyvének 1., ill. 2. szakaszára utalnak, melyben valamilyen sértő esemény történik, azaz megvalósul az ok, minek következtében létrejön az érzelm.)

Az *at* prepozíció alapjelentése térbeli, és csak „nagyjából” vagy „pontatlanul” jelöli, hogy valaki vagy valami hol van. Például a *Mike is at the theatre* mondat jelentheti, hogy 'Mike a színházban van', vagy a 'színház előtt', esetleg 'valahol a színház közelében'. Quirk és mtsai (1985: 673–674) szerint az *at* egy dimenzió nélküli helyet jelöl, egyetlen pontot, melyhez viszonyítva adjuk meg egy másik dolog helyét. Lindstromberg (2010: 173–174) úgy magyarázza ugyanezt, hogy a beszélő úgy tekint a helyzetre, mintha attól mentálisan eltávolodott volna, és ezért mintha egy pontba „zsugorítva” látná azt, így a részleteket már nem tudná kivenni.

Az *at* prepozíciónak számos átvitt értelmű vagy funkcionális jelentése is van. Leggyakoribb ezek közül talán az, amikor azt a kitűzött célt vagy célpontot jelöli, melyre egy cselekvés irányul, pl. *After aiming carefully at the bird, he missed it completely* [Miután gondosan célzott a madárra, teljesen elvétette] (Quirk és mtsai 1985: 697). Más, mozgást jelentő igék esetén viszont az *at* használata a cselekvő rosszindulatát vagy ellenségességét jelölheti, pl. *Tim ran at Tom* [Tim nekiszaladt Tomnak=„megtámadta”], azaz ebben a példában Tom a támadás/rosszindulat/rosszindulatú cselekvés célpontja. Összehasonlításképpen fontos megjegyezni, hogy a *Tim ran to Tom* [Tim odaszaladt Tomhoz] mondatban a *to Tom* a Tim által megtett út végpontjaként értelmezhető. (Hasonlóképpen vélekedik Lindstromberg 2010: 180.)

Az *at* további funkcionális értelmű használatai között szerepelnek olyanok, mint a nézés igéi: *look/gaze/stare at sb/sth* [néz/bámul vmit/vkit, szemét mereszti vmire/vkire], ahol a prepozíció után a vizuális figyelem középpontjában lévő dolog/személy megnevezése áll (Lindstromberg 2010: 177), és olyanok, mint a *be good/bad/clever/brilliant at sth* [jó/rossz/okos/kitűnő vmiben], ahol az *at* után a figyelem középpontjában lévő cselekvés kifejezése áll (Lindstromberg 2010: 180).

Quirk és mtsai (1985: 702 és 712) megállapítják, hogy az *at* prepozíciót gyakran használjuk különböző érzelmi reakciók stimulusainak jelölésére, pl. *I was glad at their success* [Nagyon örültem a sikerüknek], (i) *Bob was surprised at Paul's behaviour* [Bob meglepődött Paul viselkedésén]. A múlt idejű melléknévi igenevet (pl. *surprised, amused, delighted, disgusted* stb.) tartalmazó mondatok átalakíthatók cselekvő szerkezetű mondatokká, pl. (ii) *Paul's behaviour surprised Bob* [Paul viselkedése meglepte Bobot] vagy szenvedő szerkezetű mondatokká, pl. (iii) *Bob was surprised by Paul's behaviour* [Bob meglepődött Paul viselkedésén]. Quirk és mtsai szerint a (iii) szenvedő szerkezetű mondatban Paul viselkedése mint kvázi cselekvő („semi-agent”) jelenik meg, míg a (i) mondatban az *at* jelzi az érzelmi reakció és annak stimulusa közötti kapcsolatot.

A korpuszban az *at* prepozícióval a harag/düh kifejezésére változatos szókinccset találunk, pl. *angry, annoyed, exasperated, indignant, mad, offended, boil with rage* stb. A terjedelmi korlátok miatt csak néhány példát mutatok be:

- (6) He was terribly indignant at what he saw as false accusation. [Borzasztóan felháborodott azon, amit hamis vádnak tekintett.]
- (7) She was exasperated at his stupidity. [(A nő) felháborodott a (férfi) butaságán.]
- (8) She directed her fury at her father. [(A nő) a dühét az apjára irányította.]
- (9) Shopkeepers voiced their outrage at foreign nationals. [A boltosok felháborodásuknak adtak hangot a külföldiekkel szemben.]
- (10) She was seething at the insult. [Folyogott a sértéstől.]
- (11) He flew into a rage at the insult. [A sértéstől dühbe gurult.]

A (6-7) mondatban az *at* prepozíció után álló kifejezések a mondat alanya felháborodásának okát fogalmazzák meg, Quirk és mtsai (1985) szerint az *at* jelöli az érzelem és a stimulus kapcsolatát. Lindstromberg (2010: 173–174) gondolatát alkalmazva azt (is) mondhatjuk, hogy a beszélő mentálisan eltávolodva a helyzettől és távolról szemlélve azt úgy látja, hogy az érzelmet átélő személy és az érzelmet kiváltó ok egy pontban van, vagy legalábbis nagyon közel egymáshoz. Tehát a fizikai közelség helyett itt inkább az érzelmet átélő személy és az érzelmet kiváltó ok metaforikus közelségéről van szó, aminek a személyes érintettség az alapja.

A (8) mondatban az *at* után nem az érzelem oka szerepel, mint a korábbi példamondatokban, hanem az a személy, aki az érzelmet átélő szerint felelős (lehet) a helyzetért. Mivel a *direct one's fury at sb* [vki ellen irányítja a dühét] kifejezés aktiválja „a düh tárgy” metaforát (Kövecses 1990: 164-165), és mivel a kifejezésben szereplő *direct* ige mozgást jelent, az ige tárgya pedig az érzelem (*fury*), az *at* bővítményében szereplő személy (*her father*)

az érzelem által megtett metaforikusan értelmezhető útnak nem a végpontja, hanem a mondat alanyában kialakult rosszindulat, támadó szándék vagy negatív érzelem célpontja.

A (9) mondatban az *outrage* [felháborodás] szintén tárgy, és a *voice* [hangoztat, hangot ad] igével az érzelmi reakciónak azt a viselkedésbeli elemét ragadja meg, hogy az érzelmét átélő személy szavakba önti, amit érez és/vagy gondol az őt ért sérelemről. Az érzelem negatív, a vele járó gondolatok bizonyára szintén negatívak, és a szóbeli megnyilvánulás akár egyfajta visszavágás vagy támadás is lehet (vö. 5. szakasz a dühforgatókönyvben), így az *at* után álló kifejezés a cselekvés (szóbeli támadás vagy visszavágás) célpontjaként értelmezhető, nem pedig a megnyilvánulás/közlés címzettjeként.

A (10) mondatban a *seethe* [forr, forrong] ige aktiválja „a düh egy folyadék hője” metaforát, ezáltal a dühreakció intenzív voltára utal, ami a prepozíciós kifejezésben megfogalmazott ok miatt alakul ki. Az *at* az okot az érzelmét átélő személy figyelmének középpontjába állítja, metaforikusan a közelébe vagy elébe helyezi.

A (11) mondatban a *fly into* [belerepül vminek a belsejébe] ige aktiválja „a düh egy tartály”, valamint „a változás mozgás” (Talmy 1988) metaforát, melyeknek kombinációját, az „érzelmi állapotba kerülés egy érzelmektartályba történő mozgás/bejutás” metaforát jeleníti meg a mondat. Az *at* prepozícióval álló kifejezés (*at the insult*) pedig az érzelmét átélő személyt és az érzelmi reakciót a sértés mint ok közelében mutatja. Az érzelmét kiváltó stimulus, az érintett személy és az érzelmi reakció közelségét a hétköznapi tapasztalataink is alátámasztják. A fentieket összegezve az *at* prepozíció után álló kifejezések az felháborodás/harag/düh/stb. kiváltó okait vagy a sérelmes eseményekért felelős személyeket jelölik metaforikusan a felháborodott/haragos/dühös személy közelében vagy figyelmének középpontjában, ill. a felelős személyt a dühös személy megtorló cselekedetének célpontjaként.

A *with* prepozíció alapjelentése térbeli közelség, azt jelöli, hogy két dolog/személy 'egymás közelében' van, de a két dolog/személy egymáshoz viszonyított helyzetét nem írja le. Így a *Mimi left her mobile phone with her purse* [Mimi a mobiltelefonját a pénztárcájával együtt hagyta] azt jelenti, hogy a telefon és a pénztárca egy helyen vannak, de a kifejezés nem jelöli, hogy egymáshoz képest hol. A *with*-nek más nem téri vonatkozású jelentései is vannak, pl. 'mód': *Jack did the experiment with great expertise* [Jack nagy szakértelemmel csinálta meg a kísérletet], 'eszköz': *Pam cut the meat with a sharp knife* [Pam egy éles késsel vágta fel a húst], 'társ': *Jake entered the room with his wife* [Jake a feleségével együtt lépett be a szobába], emberek közötti 'ellentét': *Jim and Joe are always arguing with each other* [Jim és Joe mindig vitatkoznak egymással], 'birtoklás': *the girl with red hair (= the girl who has red hair)* [a vörös hajú lány=a lány, akinek vörös haja van], 'hozzávaló': *This meal is made with mushrooms* [Ez az étel gombával készült] (Quirk és mtsai 1985: 684–698) stb. Lindstromberg (2010: 214) ezeket a nem téri jelentéseket funkcionális jelentéseknek nevezi, és az A+with+B szerkezetű kifejezések részeit egy „összetett együttes elemei”-ként („elements of an overall ensemble”) azonosítja, ahol az elemek tárgy/személy+tartozék. A tárgy/személy+tartozék együttes többféle változatát felsorolja, köztük pl. a cselekvő+eszköz alakulat: *Stir the soup with this spoon* [Keverd meg a levest ezzel a kanállal!] az eszköz kifejezésére, ill. a cselekvő+jellegzetesség/attribútum alakulat: *Ben opened the door with great force* [Ben nagy erővel nyitotta ki az ajtót] a mód leírására.

A korpuszban a *with* prepozíciót tartalmazó példák szerepelnek a legnagyobb számban és igen változatos szókinccsel. A példák két csoportra oszthatók: az egyik csoportban a *with* a haragot/dühöt jelentő terminus (melléknév, főnév) után áll, pl. *be cross with sb* [haragszik vkire], *feel irritation with sb* [bosszankodik vki miatt] a másik csoportban pedig a haragot/dühöt kifejező főnév előtt, pl. *with rage* [dühvel, dühösen], amint ezt az alábbi mondatok is mutatják.

(12) I was infuriated with their constant criticism. [(Fel)bosszantott az állandó kritizálásuk.]

(13) I was cross with him for being late. [Haragudtam rá, mert elkésett.]

(14) She was most indignant with me when I suggested she might try a little harder. [Nagyon dühös volt rám, amikor azt javasoltam, hogy egy kicsit erőteljesebben próbálkozzon.]

(15) The organization has expressed its exasperation with the government. [A szervezet kifejezte a bosszankodását a kormánnyal szemben.]

(16) He refused it with some indignation. [Némi dühvel/némileg dühösen utasította vissza.]

(17) She snorted with exasperation. [Bosszúsan felhorkantott.]

(18) She was trembling with outrage. [Remegett a dühtől.]

(19) By the time we arrived an hour late she was fuming with rage. [Mire egy órányi késéssel megérkeztünk, ő már füstölgött a dühtől.]

A (12) mondatban a *with* után álló kifejezés a bosszankodás okát jelöli, ugyanakkor a kifejezésben szereplő többes szám 3. személyű birtokos jelző (*their*) beazonosíthatóvá teszi, hogy kik a felelősök az állandó kritizálásért. A (13-14) mondatban a *with* bővítményei személyes névmások (*him* – egyes szám 3. személy, hímnem, tárgyeset, *me* – egyes szám 1. személy, tárgyeset), melyek a bosszantó/dühítő dolgot elkövető személyt jelölik. (Természetesen ezen a helyen akár köznévf. (pl. *the student*), akár tulajdonnévf. (Michael) is állhatna.) Ugyanakkor mindkét mondatból megtudjuk az érzelmet kiváltó okot: a (13) mondatban a *for* prepozíció után álló kifejezésből ('késés'), míg a (14) mondatban a *when* kötőszó után álló tagmondatból ('a javaslat tartalma'). A (15) mondat szintén a felelőst nevesíti a *with* bővítményében (*the government* = a kormány), és egyben arra is példa, hogy mind az érzelmet átélő, mind az érzelem kiváltásáért felelős lehet valamilyen intézmény, melyet a benne lévő/ott dolgozó személyek összességékként tekintünk, azaz élökként gondolunk rá. Továbbá észrevehetjük, hogy a mondat a „düh tárgy” metaforát testesíti meg, csakúgy, mint a (8-9) mondat, de itt az a különbség, hogy az érzelmet a dühös személyek (itt 'az intézmény') nem irányítják a felelősre (itt 'a kormányra') mint célpontra. A *with the government* fordulatban a *with* inkább a két fél ellentétét fejezi ki, vagy az érzellemmel átjárt helyzetnek azt a részét, mely a helyzet metaforikusan értelmezett hozzávalója, és amely miatt az érzelmi reakció létrejött.

A (16-19) mondatban a *with* prepozíció után a harag/düh különböző változatait jelölő főnevek (*indignation, exasperation, outrage, rage*) állnak. A (16) mondatban a *with indignation*, mely megfelel a cselekvő+jellegzetesség alakulatnak, a cselekvés módját írja le. A (16)-hoz hasonló mondatokban állítmányként bármilyen cselekvésre vonatkozó ige állhat. Azonban a (17-19) mondatban az igék (*snort, tremble, fume* [horkant, remeg, füstölög]) mind a dühre jellemző viselkedéseket, ill. fiziológiai reakciókat jelölnek, melyek az egyre fokozódó érzelmi állapotot kísérik és aktiválják „a beszédmód/a remegés/a megemelkedett testhőmérséklet a düh helyett áll” metonímiát, valamint „a düh hő” és „a düh tűz” metaforát. Mindezek egybevágóan a tapasztalatainkkal, hiszen a dühöt gyakran kíséri jellegzetes beszédmód, hanghordozás, esetleg „artikulálatlan” hangok (17), izgatottság, mely megnyilvánulhat remegésben (18), és megemelkedett testhőmérséklet (19). Az utóbbi három mondatban a *with*+érzelemkifejezések a felsorolt reakciók metaforikus hozzávalóiként értelmezhetők.

Összegzés

Egy rövid bevezetés után áttekintettem a harag/düh mint univerzális alapérzelem legfőbb pszichológiai vonatkozásait és a kognitív nyelvészeti kutatások bizonyos eredményeit. Ezután bemutattam korpuszalapú kutatásomat, mely konvencionális angol dühkifejezések prepozícióit vizsgálja abból a szempontból, hogy milyen jelentésben szerepelnek a használt prepozíciók, és milyen összefüggés van a prepozíciók és a prepozíciós kifejezésekben megnevezett tényezők között.

Ez a tanulmány az *about*, *at* és *with* prepozíciókkal foglalkozik, és megállapítja, hogy az *about*, *at* és *with* alapjelentése térbeli, a prepozíciók azt írják le, hogy tárgyak/személyek egymás körül, egymás közelében, ill. együtt találhatók, az angol dühkifejezésekben azonban metaforikus értelmet kapnak.

Az *about* átvitt értelemben a beszélgetés/gondolkodás vagy egy szöveg témáját jelöli. Az *angry*, *mad* és más jelzőkkel álló *about* és az utána lévő bővítmény a dühöt kiváltó okot nevezi meg, mely az érzelmet átélő személy számára metaforikusan mint téma értelmezhető. Az ok lehet valamilyen jelenség vagy konkrét dolog/esemény, pl. *angry about the delay*, *mad about the broken window*, amint azt az (1) és (2) mondatban láttuk.

Az *at* a figyelem éles fókuszába állítja a bővítményében szereplő dolgot vagy személyt, így az *angry*, *exasperated*, *indignant* és hasonló melléknevekkel (vagy főnevekkel) a dühöt kiváltó okot jelöli, pl. *exasperated at one's stupidity*, mint a (7) példában, vagy azt a személyt, akit a dühös ember felelőssé tesz az érzelméért, pl. *she directed her fury at her father*, mint a (8) példamondatban. Ez utóbbi példában a *fury* (düh) mint metaforikusan értelmezett tárgy szerepel, melyet az alany a metaforikus célpontra irányít (*at her father*= 'az apjára') mintegy támadó vagy megtorló szándékkal.

Érdeemes megjegyezni, hogy a harag/düh okának általában kellemetlen dolgokat vagy eseményeket tekintünk, míg dühítő helyzetekért felelősnek embereket. Ugyanakkor találkozhatunk olyan megfogalmazásokkal, mint

(20) *He was angry at the books left messily on his table.* [Haragudott az asztalon rendetlenül hagyott könyvekre/könyvek miatt.]

A (20) mondatban az ok és a felelős keveredik. A leírt helyzetben a rendetlenül hagyott könyvek dühítik a mondat alanyát, tehát a könyvek okozzák az alany érzelmét. Ugyanakkor a könyvek felelősek is a kialakult érzelméért, mert ottlétükkel akadályozzák a mondat alanyát.

A *with* azt fejezi ki, hogy két dolog/személy egymás közelében/együtt van. Az olyan melléknevek, mint az *angry/cross/indignant with* kétféle bővítménnyel állhatnak. Amennyiben a bővítményben valamilyen esemény vagy körülmény van megfogalmazva, úgy azt az érzelm kiváltó okaként értelmezhetjük, pl. *infuriated with one's criticism*, mint a (12) példában. Viszont ha a bővítményben egy személyre vagy intézményre utaló kifejezés áll, úgy a személyt vagy intézményt a dühért felelős tényezőnek tekinthetjük, pl. *cross with somebody*. Ez utóbbi esetben a harag/düh oka is megjelölhető, nevezetesen a *for* prepozíciót tartalmazó kifejezéssel, pl. *I was cross with him for being late*, mint a (13) példában. Továbbá a *with rage/outrage/indignation/stb.* főneves kifejezések a cselekvő+jellegzetesség alakulatként a mód megfogalmazásai, ahol az érzelm a leírt helyzet metaforikus „hozzávalója”, pl. *He refused it with some indignation*, mint a (16) példában. Végezetül az olyan fordulatok, mint a *be filled with anger/resentment* (vö. (5) példa) szintén hozzávalóként jelenítik meg az érzelmet, ugyanakkor nem valamely cselekvés módjaként értelmezhetők, hanem egy érzelmi állapot leírásaként, mivel aktiválják a „düh (a testtartályban lévő) folyadék” metaforát.

Az *about*, *at* és *with* prepozíciókkal alkotott kifejezések a harag/düh reakció különböző részleteit fogalmazzák meg, leggyakrabban az érzelm kiváltó okot/eseményt, a kiváltó okért felelős személyt, ill. az érzelm átélő személy reakciójának, cselekvésének módját (miközben részét képezik a dühöt konceptualizáló metaforáknak és metonímiáknak). Az itt feltárt

összefüggések megkönnyíthetik a tanárok és nyelvtanulók számára az angol dühkifejezések értelmezését és a megfelelő prepozíciók kiválasztását.

Irodalom

- Biassoni, F.–Balzarotti, S.–Giamporcaro, M.–Ciceri, R. 2016. Hot or cold Anger? Verbal and Vocal Expressions of Anger While Driving in a Simulated Anger-Provoking Scenario. SAGE and Open Access. July-September 2016: 1–10. DOI: 10.1177/2158244016658084 <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2158244016658084> (letöltve: 2024.09.21.)
- Deignan, A.–Potter, L. 2004. A Corpus Study and Metaphors and Metonyms in English and Italian. *Journal of Pragmatics* 36, 1231–1252.
- Ekman, P. 2024. What is anger? Paul Ekman Group LLC. [Online]. <https://www.paulekman.com/universal-emotions/what-is-anger/> (letöltve: 2024.09.19.)
- Ekman, P. 1992. An Argument for Basic Emotions. *Cognition and Emotion*, 6, 169–200.
- Ekman, P. 1970. Universal Facial Expressions of Emotions. *California Mental Health Research Digest*, 8 (4), 151–158.
- Esenova, O. 2011. *Metaphorical Conceptualization of Fear, Anger and Sadness in English. Doctoral Dissertation.* Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar.
- Hornby, A. S. 1989. *Oxford Advanced Learner's Dictionary.* Oxford: Oxford University Press.
- Kövecses, Z.–Benczes, R.–Rommel, A.–Szelid, V. 2024. Universality versus Variation in the Conceptualization of ANGER: A Question of Methodology. *Russian Journal of Linguistics* Vol. 28. (1). 55–79. <https://doi.org/10.22363/2687-0088-34834> (letöltve: 2024.09.30.)
- Kövecses, Z. 2015. Surprise as a conceptual category. *Review of Cognitive Linguistics* 13 (2): 270–290.
- Kövecses, Z. 2000. *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Kövecses, Z. 1990. *Emotion Concepts.* New York: Springer-Verlag.
- Kövecses, Z. 1986. *Metaphors of anger, pride and love: a lexical approach to the structure of concepts.* (Pragmatics and Beyond, VII:8.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Lakoff, G. 1987. *Women, Fire and Dangerous Things.* Chicago: University of Chicago Press.
- Lindstromberg, S. 2010. *English Prepositions Explained.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- McIntosh, C.–Francis, B.–Poole, R. (eds.). 2009. *Oxford Collocations Dictionary for Students of English.* Oxford: Oxford University Press.
- Ogarkova, A.–Soriano, C. 2014. Variation with Universal: The ‘Metaphorical Profile’ Approach to the Study of ANGER Concepts in English, Russian and Spanish. In: Musolff, A.–MacArthur, F.–Pagani, G. (eds.). *Metaphor and Intercultural Communication.* London: Bloomsbury.
- Soriano, C. 2003. Some Anger Metaphors in Spanish and English. A contrastive Review. *International Journal of English Studies.* Vol. 3. (2), 107–122.
- Quirk, R.–Greenbaum, S.–Leech, G.–Svartvik J. 1985. *A Comprehensive Grammar of The English Language.* London and New York: Longman.
- Talmy, L. 1988. Force Dynamics in Language and Cognition. *Cognitive Science*, 12, 49–100.
- Yu, N. 1995. Metaphorical Expressions of Anger and Happiness in English and Chinese. *Metaphor and Symbolic Activity* 10 (2), 59–92.
- Wierzbicka, A. 1999. *Emotions across Languages and Cultures: Diversity and Universals.* Cambridge: Cambridge University Press.